

Душан Пророковић

Институт за међународну политику и привреду, Београд

ПРОПАСТ ЈУГОСЛОВЕНСТВА И НЕУСПЕХ ЈУГОСЛАВИЗАЦИЈЕ: О ДВА НЕИСПУЊЕНА ПРЕДУСЛОВА ОПСТАНКА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Сажетак

Да би држава опстала, поред низа других, неопходно је испунити и макар један од два елементарна предуслова: она или мора бити израз дугог народотворног процеса једне нације; или мора поседовати централне институције које ће бранити њене интересе, а за шта ће постојати како несумњива подршка народа који на тој територији живи, тако и подршка интелектуалне и политичке елите. У том контексту, у овом раду се несрећна судбина југословенске државе анализира сагледавањем народотворних процеса југословенских народа и југословенског државотворног процеса. Рад се састоји од четири дела. После првог, уводног, у другом делу се разматра због чега никада није створена југословенска нација, нити се запатио југословенски национализам. Трећи део посвећен је процесу институционализоване југославизације политичког живота и покушају одржавања такве државе. Закључак како је без југословенства и после неуспеха југославизације било немогуће сачувати Југославију као државу, објашњен је у четвртном делу рада.

Кључне речи: Југославија, југословенство, југославизација, народотворност, државотворност.

1. УВОД

О Првој Југославији Јован Дучић је написао: „то је једна бирократизована идеја, коју није бранила ни црква, ни школа, него полиција и закон о заштити државе“¹. Другу Југославију је још бранила и Партија, те је она нешто дуже и трајала. Ипак, Југославија се није одржала. Утицај спољних фактора на хаотизацију политичког живота у обе Југославије јесте био огроман, али неопходно је сагледати и унутрашње факторе, како би се анализирали узроци неуспеха југословенске идеје. Ово је, између осталог, важно и због извлачења адекватних поука и постављања у будућности.

Југославија је била мултинационална, мултикофенционална, посматрајући Хантингтонову класификацију чак и мултицивилизацијска творевина. У томе се данас најчешће траже и разлози југословенског разбираспада. Међутим, вишедимензионална сложеност једног система не мора аутоматски значити и да се он мора распасти. Индија је далеко сложенији систем од југословенског, па се до данас очувала. Са друге стране, Чехословачка је била у сваком погледу мање сложена, али није опстала. Да ли се Југославија могла сачувати и без полиције, закона о заштити државе и Партије?

2. ЈУГОСЛОВЕНСТВО И ЈУГОСЛОВЕНСКИ ИДЕНТИТЕТ

Као и сви други сложени системи, Југославија се могла сачувати или југословенством народотворних процеса народа и народности који су у њој живели или југославизацијом државотворног процеса. Под народотворним процесом, уобичајено, подразумева се процес изградње нације². Под државотворним „зидање“ државе са њеним институцијама, територијалним интегритетом и сувереношћу. Односно, уобличавање политичке организације са централним органима власти, способним да на територији коју контролишу имају

1 Јован Дучић, *Верујем у Бога и у српство*, Дерета, Београд, 1999, стр. 22.

2 О овоме више у: Anthony Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, London, 1986. Или у првој половини монографије: Paul James, *Nation Formation: Towards a Theory of Abstract Community*, Sage Publications, London, 1996.

легално и легитимно право употребе силе.³ Југословенство је значило јачање југословенског науштрб осталих идентитета, стварање наднационалног колективитета. Југославизација је значила да би се науштрб федералних јединица јачале функције савезних органа, а да би унутрашњи односи морали бити дефинисани на основу врло јасних правила и детаљних уговора. Идеалтипска ситуација је када се народотворни и државотворни процеси преклапају и међусобно допуњују. То се углавном дешава у случајевима изградње националних држава. Највиши домет организације једног народа постаје формирање националне државе. Потребно је истаћи, међутим, да историја бележи значајан број примера и када су државе формирале нације.

На географском простору који обухвата Прву Југославију пре Првог светског рата постојале су четири државе. Србија и Црна Гора су актери међународних односа у пуном смислу те речи, а поред две државе српског народа, остали југословенски народи живе у оквиру Аустроугарске и Отоманске империје. Отуда је и национална свест израженија код Срба, него код осталих југословенских народа. Културна блискост, коју најпре одређује језик, рађа жељу за стварањем веће и у сваком погледу снажније државе. Југословенство се антиципира као надградња српства. Никола „Пашић је имао јасну представу шта Србија хоће и може у будућности.“⁴ У трактату „Слога Србо-Хрвата“ Пашић још 1890. године пише да „ток садашње европејске културе са индустријско-железничком производњом и саобраћајем гњави мале државе и мале народности и прети им пропашћу. И оне ћеду пропасти, ако се не осиле и не ојачају груписањем, а нарочито сабирањем сродних племена у једну јаку државу.“⁵ Због тога своје политичко деловање усмерава пре свега ка Хрватима и Бугарима. Он схвата да се после Берлинског конгреса околности мењају те да „противник народног ослобођења и уједињења изменуо се – уместо труле Турске дошла је Аустро-Угарска, са унутрашњим грађанским слободама и најбољом администрацијом и најбољим устројством војске. Због тога је, према Николи Пашићу, и Србија

3 Erika Cudworth, Timothy Hall, John McGovern, *The Modern State: Theories and Ideologies*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2007, стр. 95.

4 Đorđe Stanković, *Srbija i stvaranje Jugoslavije*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, стр. 13.

5 Ibid., стр. 12.

требало да се изгради у модерну државу тако да изображењем, благостањем и слободама својим у земљи развија врлине грађанске и човечанске, и да слобода и благостање омили грађанима њихову отаџбину, а у исто време послужи Србима и осталим оним народностима да теже ка уједињењу са нама.⁶⁶ Србија у пуном смислу постаје „Пијемонт јужнословенских народа“, из Београда се покрећу и финансијски потпомажу иницијативе оснивања бројних културних и (пара)политичких удружења у Загребу, Сплиту, Љубљани и Софији.

Ипак, већ у поратним годинама долази до изражаја чињеница да југословенство неће настати само по себи. Поред језичке блискости, постоји и низ различитости између југословенских народа. Те разлике су и религијске, а затим и „менталитетске“, које укључују „свест о припадности“ одређеном културном простору, као и заједничку - „колективну свест“. О томе у извештају регенту Александру Карађорђевићу пише војвода Живојин Мишић марта 1919. године после обиласка Загреба, Карловца, Вараждина и Сушака: „Из свега што сам чуо и видео ја сам дубоко зажалио што смо се ми на силу Бога обмањивали некаквом идејом братства и заједнице. Сви они мисле једно, то је свет за себе, ма са каквим предлогом да се појавиш, ствар је пропала. Ништа се неће моћи учинити. То нису људи на чију се реч можеш ослонити. Ја сам начисто. Двоје нам као неминовно предстоји: потпуно се отцепити од њих, дати им државу, независну самоуправну, па нек ломе главу како знају, а друго је, управо прво, да у земљи заведемо војну управу за двадесет година и да се земља сва баци на привредно економско подизање, далеко од свих политичких утицаја. Ако то не може, онда се отцепити и дати им њихову државу.“⁶⁷

Упркос свему, Александар Карађорђевић улаже напор у покушај изградње југословенског идентитета. Он политички подржава и финансијски помаже рад

6 Ibid.

7 На питање Александра Карађорђевића како одредити нове границе, Мишић предлаже да то буду обичаји, историја, традиција, најзад и одређење народа. На регентову примедбу да би то Хрвате гурнуло у наручје Италијанима, Мишић одговара: „...Нека им је са срећом. Нека се они Хрватима усреће. Ја сам дубоко уверен да се ми њима нећемо усрећити... То су људи сви одреда прозирни као чаша: незајажљиви и у толикој мери лажни и дволични да сумњам да на кугли земаљској има већих подлаца, превараната и саможивих људи. Не заборавите Височанство, моје речи. Ако овако не поступите, сигуран сам да ћете се љуто кајати.“ О Мишићевим погледима више у: Живојин Мишић, *Моје успомене*, БИГЗ, Београд, 1985.

Организације југословенских националиста (ОРЈУНА), а после Шестојануарске диктатуре институционализује се рад Југословенске националне странке, која је требало да представља носиоца такве идеологије. Југословенство се промовише као идеолошка матрица, са очигледном намером да се око ње ојача нови идентитет. Бранислав Глигоријевић описује да се политичка платформа ОРЈУНА-е темељи на идејама националистичке револуције и унитаризма.⁸ Циљ је стварање југословенске нације, а поред осталог, припадници ОРЈУНА-е се сукобљавају са члановима Српске националне омладине (СРНАО) и Хрватске националне организације (ХАНАО).⁹ После трогодишње диктатуре, 1932. године, под вођством генерала Петра Живковића, личног пријатеља краља Александра Првог, формирана је Југословенска радикална сељачка демократија, типична прорежимска политичка организација, која ће у јуну 1933. променити име у Југословенска национална странка (ЈНС). Иако је циљ исти, за разлику од ОРЈУНА-е усмерене ка раду са омладином и широким народним масама применом метода „одоздо нагоре“ (*bottom up*) ЈНС је усредсређена на испуњавање задатака „одозго надолу“ (*top down*), регрутовање делова интелектуалне и политичке елите и њиховог ангажовања за потребе вршења власти. Југословенски идентитет се ствара ослањањем на институције југословенске државе, то постаје једним од приоритетних државних пројеката. ЈНС је промотер југословенског национализма и државног централизма, и све до 1935. године и несрећног краја краља Александра суверено влада политички системом Краљевине Југославије. После иступања Милана Стојадиновића из њених редова и оснивања Југословенске радикалне заједнице, те стварања коалиције са Словеначком народном странком и Југословенском муслиманском организацијом, ЈНС ће остати опозициона све до почетка Другог светског рата.¹⁰ Самим тим се ни идеја

8 Бранислав Глигоријевић, „Организација југословенских националиста (Орјуна)“, у: *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, Институт за савремену историју, Београд, 1963, стр. 315.

9 Stevo Đurašković, „Ideologija Organizacije jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)“, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 42, br. 1/2011, стр. 225-247. Ђурашковић наводи и како је ОРЈУНА организовала сопствену паравојну формацију, која се истиче разбијањем штрајкова и левичарских скупова.

10 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918 – 1978*, Nolit, Beograd, 1980, стр. 264 – 284.

југословенског национализма више није могла ослањати на државне ресурсе. Концепт интегралног југословенства пропада већ у повоју, а насупротив њему јачају национални покрети код Хрвата, Словенаца, Албанаца, али и Македонаца, па и муслимана у Босни и Херцеговини.

Тако ће остати и после Другог светског рата, када комунисти нису чак ни покушали са промовисањем нечега што би се могло подвести под „југословенски национализам“ или „интегрално југословенство“. У Другој Југославији се југословенски идентитет градио на другачији начин, уважавањем посебности народотворних процеса свих народа и народности, тако да југословенског национализма није ни могло бити. Кључни догађај за одређење према овом питању био је Четврти конгрес Комунистичке партије Југославије (КПЈ), одржан у Дрездену 1929. године. КПЈ разматра могућност успостављања Балканске федерације, састављене од независних држава.¹¹ Проблематично у овоме је што се међу те, будуће независне државе убрајају Хрватска, Црна Гора, Македонија и Словенија, а у контексту прекрајања граница још се и отварају врата сецесији делова земље настањеним албанским и мађарским становништвом, пошто се констатује да је те области „анектирала српска буржоазија“. Евентуална права српског народа на спорним територијама нису помињана, већ се српским радницима и сељацима налаже да подрже право на отцепљење „угњетених народа“.¹² Придобивање „широких народних маса“ за извођење „револуције“ комунисти виде преко обећавања државности и таргетирање „српске буржоазије“ као кључног реметилачког фактора. У таквим околностима, југословенство се није могло одржати.

Посебну опасност „националног буђења“ југословенских народа, које подстичу и комунисти, представљало је размимоилажење у тумачењу кључних историјских догађаја, што опредељујуће утиче на народотворни процес. Да би се градио заједнички идентитет, неопходно је имати заједничка колективна сећања и историјске представе. То значи да би народи

11 Pero Morača, Dušan Bilandžić, Stanislav Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije – kratak pregled*, drugo izdanje, Rad, Beograd, 1977, стр. 46 – 48.

12 *Историја Савеза комуниста Југославије*, Комунист, Народна књига, Рад, Београд, 1985, стр. 104 - 107.

који су у Југославији живели требали да имају макар слично тумачење кључних догађаја из прошлости, да ти догађаји за све њих носе неке универзалне вредности, те да се захваљујући тим универзалним вредностима успоставља одређени систем правила који ће се поштовати. Да ли је тога у Првој Југославији било? Као што нам је познато, већ од самог формирања нове државе међу Словенцима и Хрватима јавиле су се бројне недоумице како уопште тумачити распад Аустроугарске, да ли као добру или лошу ствар, а незадовољство револуционарног крила ВМРО-а и косовских Албанаца резултатима Версајског процеса било је још очигледније. У таквим условима било је готово немогуће стварати југословенску националну идеју, те су и иницијативе предузимане у том смеру пропале. Признавање пропасти југословенског национализма представљало је формирање бановина и јасне унутрашње поделе. После тога концепт југословенства није више било могуће обновити.

3. ЈУГОСЛАВИЗАЦИЈА: ИЗГРАДЊА ИДЕНТИТЕТА ИНСТИТУЦИОНАЛНИМ ПУТЕМ

Насупрот иницијативи за креирање интегралног југословенства у Краљевини, у Другој Југославији се покушало са југославизацијом институција. Комунистичка партија оријентисана је ка државотворном процесу и изградњи ефикасних органа власти. Овакав корак је и логичан, пошто доласком на власт Комунистичка партија мења целокупан друштвено – политички систем. После (нерегуларних) избора одржаних 11. новембра 1945. године слободног изјашњавања грађана фактички више није било, свеобухватном национализацијом се практично укида право на приватну својину (или, тачније речено, то право се у највећој могућој мери ускраћује), а планском привредом замењује тржишна економија. Комунистичка партија постаје једини актер у политичком систему земље. Аутократски режим учвршћен је крајње недемократским методама, често и језивим злочинама, планским одмаздама и непропорционалним употребљавањем силе у бројним приликама, те државне институције, органи централне власти - добијају значајније место него што су раније имале. Њиховом (зло)употребом елиминишу се традиционалне

институције, попут црквених (религијских), спречава појава политичке конкуренције (опозиције) и онемогућава било каква слободна полемика, па самим тим и неопходна преиспитивања и потврђивања моралних вертикала и вредносних образаца, што је неопходно за развој народотворног процеса. Идеологија, утемељена на класној равноправности, дијалектичком материјализму и марксизму, намеће се као субститут за све остале димензије народотворности. Грађани би требали најпре бити комунисти, па тек онда припадници одређених етничких заједница. Чак се и историјски догађаји тумаче кроз призму идеолошких конструкција. Мирослав Хрох (Miroslav Hroch) наводи да се и у Комунистичком манифесту историја човечанства описује као „историја класне борбе“.¹³ У случају југословенских комуниста, „политички коректна“ тумачења била су да се под „слободарском борбом угњетених народа“ за већа „права и слободе“ могу подразумевати и сељачка буна Матије Гупца, и оба српска устанка – под вођством Карађорђа и Милоша Обреновића, активности Младе Босне... Југословенски идентитет се тако гради, упркос чињеници да Југословена као нације нема. Идентитетском основом се проглашава комунистички симболизам са југословенским предзнаком.

Показаће се да учвршћивању оваквог дискурса помажу догађаји из лета 1948. године и захлађење односа са Совјетским Савезом. Страх мотивише на удруживање како појединце, тако и читаве народе, принуди их да се постављају рационалније него у неким другим приликама, усмерава ка сарадњи и проналажењу заједничких интереса. Отуда и тврда југославизација током комунистичке епохе, све док је трајала оштра хладноратовска конфронтација. Југославија се налазила на граници између два блока, једини начин да се опстане у таквим условима и очува било какав унутрашњи поредак била је хомогенизација у циљу проналажења одговора на изазове, ризике и претње. Централни органи власти подстичу хомогенизацију како би се одупрло спољним претњама и сачувала независност.

Међутим, да би се у овом процесу успело, неопходно је да сви учесници имају идентичну или макар сличну представу

¹³ Miroslav Hroch, *Národy nejsou dílem náhody: Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009, стр. 173.

о томе шта су кључни изазови, ризици и претње њиховим колективитетима, њиховом идентитету, односно националним корпусима. Уколико постоји јединствена перцепција ризика у удруживању се види начин за осигуравање безбедности. Ово је, на пример, разлог због којег Индија и данас постоји, као и један од узрока распада Чехословачке. У индијским градовима, на централним трговима или неким другим значајним јавним местима не постоји ниједан споменик Махатми Гандију. За његове наследнике тек није било места. Зато што, не само за нехиндуско становништво у тој великој мултинационалној и мултиконфесионалној земљи, већ и за саме Хиндусе, не постоји заједничко колективно сећање и јединствена историјска представа о месту и улози Гандија у њиховом народотворном процесу. Док је за један део становништва Махатма Ганди „отац нације“, за други део он је био „британски агент“, „убачени елемент“ са улогом да прогласи независност пре него што се договоре сви детаљи о будућем устројству Индије и тако индукује сукобљавања између Хиндуса и муслимана захваљујући којима ће Британци суштински одржати контролу над Потконтинентом.¹⁴ Питање статуса Махатме Гандија у индијској историји је парадигматског карактера, то се не може тицати представе само о њему, већ о целокупном покрету који је предводио, концепту сатјаграхе и донетима борбе за независност. Према томе се конструише историјска представа важна за народотворни процес. Ако о томе нема широког јавног консензуса, отвара се питање опстанка државе. Индија је у погледу етничких, религијских и културних различитости далеко сложенија од Југославије. Како је онда опстало индијство, а то није био случај са југословенством? Одговор, наравно, није једнозначан, али у контексту овог рада и трагања за одговорима о узроцима трагичног разбираспада Југославије, неходно је вратити се на тезу о јединственој перцепцији изазова, ризика и претњи. Унутар институционалног апарата

14 Више информација на ову тему може се пронаћи на блогу: <http://gandhi-a-big-blunder.blogspot.com/>. На истом месту аутори се позивају на велики број цитата, сведочанстава и изјава Гандијевих савременика. Када је реч о јавним дебатама, више се може погледати на пример у чланцима: Robin Panagmanta, „Gandhi was a British spy”, *The Times*, 11 March 2015, Internet, <https://www.thetimes.co.uk/article/gandhi-was-a-british-spy-says-indian-judge-0bscbkb32tv>; Rakesh Krishnan, „Hero or puppet? Gandhi’s role in India’s freedom”, *Stuff*, 20 August 2012, Internet, <http://www.stuff.co.nz/auckland/local-news/local-blogs/7482540/Hero-or-puppet-Gandhi-s-role-in-India-s-freedom>

Индије, односно њеног политичког система, ипак постоји јединствена перцепција о изазовима, ризицима и претњама из окружења. Најпре, то је представа о „кинеској претњи“, а нешто касније обликовала се и утемељила и представа о „пакистанској претњи“. Уколико Индија не би опстала као држава, не би ни било могуће супротставити се Кини и Пакистану, па је то један од важнијих разлога хомогенизације, упркос томе што нема „чврстих историјских вертикала“ о процесу деколонизације и начинима на који је издејствована независност.

Са друге стране, пример Чехословачке показује да и поред тога што се радило о федерално уређеној држави два у сваком погледу блиска народа, опстанка није могло бити управо због различитих перцепција изазова, ризика и претњи. У тренутку политичке трансформације, почетком деведесетих година XX века, Чеси су и даље антиципирани Немачку као кључни изазов из окружења. Велики број нерешених питања, међу којима се истичу „Бенешови декрети“, остављају утисак о тешко израженим разликама.¹⁵ Насупрот њима, словачка политика, предвођена Владимиром Мечијаром сагледава „мађарско питање“ као најважнију претњу.¹⁶ Истовремено, историјска искуства Чеха са Мађарима су сасвим другачија него што је то случај са Словацима, док Словаци имају дијаметрално супротан однос да Немцима него Чеси. Нити је било назнака да су Чеси спремни жртвовати традиционално добре односе са Мађарима због Словака, нити су Словаци показивали спремност да наруше односе са Немцима због Чеха. Перцепција изазова, ризика и претњи била је различита, те је уз још неколико фактора и то утицало да се Чешка и Словачка раздвоје.

Процес југославизације институција у комунистичком поретку доносио је извесне резултате до друге половине шездесетих година, у доброј мери и због тога што се на међународно окружење „гледало истим очима“. Међутим, када је уследио период детанта између САД и Совјетског Савеза, попустиле су дотадашње стеге, па је и руководство сваке федералне јединице почело да сагледава изазове, ризике

15 Ferdinand Seibt, Siebt, *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Academia, Praha, 1996.

16 Marián Leško, *Mečiar a mečiarizmus*, Vydávateľstvo Michal Vaško, Bratislava, 1996.

и претње на свој начин. На пример, за Србију је у првом реду током седамдесетих проблем албански иредентизам, као и постављање званичне Тиране, низ је напетости које избијају у односима са Бугарском, а да то уопште није антиципирано као претња ни у Загребу, ни у Љубљани. Уколико не постоји слична перцепција изазова, ризика и претњи политички систем не може опстати. Важно је истаћи, да је за перцепцију изазова, ризика и претњи неопходна демократска расправа и отвореност институција како за полемику, тако и за критику. То је недостајало у обе Југославије, те отуда и потреба да се системи чувају репресијом, полицијском или партијском – свеједно. Уставне промене 1974. године су прекинуле процес југославизације, усмеравајући државотворне процесе свих југословенских народа више ка самосталном, него ка заједничком путу. Симптоматично је, на пример, да предводник „Хрватског пролећа“ или „Маспока“ Мико Трипало, у „Матици хрватској“ 1971. године подвлачи: „Ова се република не зове случајно Хрватска. И кад говоримо о националној држави, подразумевамо да је, овдје у Хрватској, то израз права хрватског народа на своју државу.“¹⁷ Део хрватске интелектуалне и политичке елите жели хрватску државу, суверену и независну, Југославија за њих више није решење, а југославизација спровођена преко централних органих власти означава се као неприхватљива. Југославија је до тада била држава иако Југословени нису постојали као нација, а од тада практично постаје и држава без моћних југословенских институција (изузимајући ЈНА) са све слабије израженим југословенским интересом. Тако је, после неуспеха југословенства у Краљевини, идентичну судбину имала и југославизација у комунистичкој федеративној републици.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Да би држава опстала, поред низа других, неопходно је испунити и макар један од два елементарна предуслова: она или мора бити израз дугог народотворног процеса једне нације; или мора поседовати централне институције

17 Ante Miletić, „O temeljima hrvatske neovisnosti“, *Vijenac*, br. 423, 20. svibnja 2010, Matica Hrvatska, Zagreb, Internet, <http://www.matica.hr/vijenac/423/O%20temeljima%20hrvatske%20neovisnosti/>

које ће бранити њене интересе, а за шта ће постојати како несумњива подршка народа који на тој територији живи, тако и подршка интелектуалне и политичке елите. Никола Пашић је јасно одредио циљ: „сабирање сродних племена у једну јаку државу“ како би се успоставио нови баланс снага на Балканском полуострву и ефикасније парирало осталим актерима регионалних односа. Међутим, после Пашића су очигледно одабрана лоша средства да се до таквог циља стигне. Живојин Мишић је предложио два решења: прво да се мирно разиђемо са Хрватима; друго, да се на двадесет година уведе војна управа. Александар Карађорђевић је од понуђена два, покушао са трећим решењем: стварањем југословенске нације. Крилатице из тог времена, које су основци учили још у првом разреду, као што је „Србин, Хрват и Словенац – од три листа један венац“ илустративни су приказ процеса који је инициран. Ипак, упркос инвестирању политичког утицаја и финансијских средстава у организације југословенског предзнака, и оне невладине и оне политичке, резултати таквих активности су изостали. Интегрално југословенство се није запатило, југословенски национализам се никада није развио, Југословени нису успели да се „породе“ као нација. Разлоге за то треба тражити у сасвим различитим поимањима кључних историјских догађаја у колективној свести различитих народа. Уз све остале различитости, које су попут религијских биле изражене, или попут културних често пренаглашаване, ово је постао „камен спотицања“ разради идеје југословенства. За Словенце и Хрвате Косовски бој није могао представљати не угаони камен, већ чак ни „циглу“ у „изградњи“ нације, самим тим ни „косовски мит“ није могао креирати универзалности у њиховом народтворном процесу, па се ни „Лазарева клетва“ не разуме као у Србији. За Србе су крајње небитне тежње Петра Зринског и Франа Крсте Франкопана, па и њихово смакнуће не изазива било какву асоцијацију у сагледавању историјских процеса који су одређивали судбину народа. Међу југословенским народима чак не постоји ни сагласност о томе колико су поједини догађаји били „добри“ или „лоши“. За православне Србе је аустро-угарска анексија Босне и Херцеговине представљала окупацију, за муслимане нелагодан, у одређеној мери и понижавајући чин, док је код Хрвата преовладавао другачији поглед. Центрипеталност

„историјских стубова“ у самоодређивању и самопотврђивању југословенских народа побеђује центрифугални оријентисане напоре краљевске куће Карађорђевића и режимске елите. Томе доприноси и став југословенских комуниста, који не виде ништа спорно у тежњама Хрвата, Словенаца, Македонаца и Црногораца – које посебно издвајају, па чак ни Албанаца и Мађара. По доласку на власт, они се зато концентришу на југословенство као оквир за изградњу југословенског идентитета. То није покушај стварања интегралног југословенства, нити сабирање југословенских народа у једну нацију, већ креирање неке додатне, допуњујуће припадности различитих народа. Комунисти заправо покушавају да спроведу онај Мишићев предлог о спровођењу „двадесет година војне управе“, само у сасвим другачијим политичким околностима и форсирајући идеолошку матрицу као основу за све друго. Овакав приступ могао је успети, али само у случају да је код југословенских народа и њихових елита преовладало уверење о јединствености изазова, ризика и претњи са којима се суочавају. Када је Стаљин претио Југославији, а затим и када је држава улазила у оштре конфронтације са Сједињеним Државама, јединствена перцепција изазова, ризика и претњи постоји, па је приметна и унутрашња хомогенизација. Међутим, када тих спољних претњи више није било, свака од федералних јединица прави своју рачуницу о изазовима и ризицима са којима се суочава. Интереси, или највећи део њих, више се не дефинишу на федералном, већ на републичком нивоу. То је узрок све већих напетости, а уставна решења из 1974. године само их продубљују.

Несумњиво, на разбираспад Југославије утицао је огроман број фактора. Међу њима се могу препознати и бројни екстерни чиниоци, који су вероватно и кључно допринели крвавом распаду. У овом раду је, ипак, више пажње посвећено унутрашњим предусловима који су морали бити испуњени да би се уопште размишљало о могућностима очувања државе. Ово је неопходно не само због анализе распада Југославије и историјских осврта на ту тему, већ и због извлачења адекватних поука.

Интеграције на Балкану, самосталне - (суб)регионалног карактера или неке шире (пан)континенталног значаја а које ће

укључивати и овај простор, морају најпре почивати на сличном антиципирању изазова, ризика и претњи, док је за било какав виши облик сарадње народа и држава значајно да постоји ако не слично, онда макар несупротстављено колективно памћење везано за кључне историјске догађаје. И до тога се мора доћи не наметањем, већ уз поштовањем елементарних демократских процедура.

Литература

Глигоријевић Бранислав, „Организација југословенских националиста (Орјуна)“, у: *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, Институт за савремену историју, Београд, 1963, стр. 315-393.

Дучић Јован, *Верујем у Бога и у српство*, Дерета, Београд, 1999.

Мишић Живојин, *Моје успомене*, БИГЗ, Београд, 1985.

Историја Савеза комуниста Југославије, Комунист, Народна књига, Рад, Београд, 1985.

Cudworth, Erika, Timothy Hall, John McGovern, *The Modern State: Theories and Ideologies*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2007.

Ђураšković Stevo, „Ideologija Organizacije jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)“, *Casopis za suvremenu povijest*, god. 42, br. 1/2011, стр. 225-247.

James Paul, *Nation Formation: Towards a Theory of Abstract Community*, Sage Publications, London, 1996.

Hroch Miroslav, *Národy nejsou dílem náhody: Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009.

Krishnan Rakesh, „Hero or puppet? Gandhi’s role in India’s freedom“, *Stuff*, 20 August 2012, Auckland (NZ), Internet, <http://www.stuff.co.nz/auckland/local-news/local-blogs/7482540/Hero-or-puppet-Gandhi-s-role-in-India-s-freedom>

Leško Marián, *Mečiar a mečiarizmus*, Vydávateľstvo Michal Vaško, Bratislava, 1996.

Miletić Ante, „O temeljima hrvatske neovisnosti“, *Vijenac*, br. 423, 20. svibnja 2010, Matica Hrvatska, Zagreb, Internet, <http://www.matica.hr/vijenac/423/O%20temeljima%20hrvatske%20neovisnosti/>

Morača Pero, Dušan Bilandžić, Stanislav Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije – kratak pregled*, drugo izdanje, Rad, Beograd, 1977.

Panagmenta Robin, „Gandhi was a British spy“, *The Times*, 11 March 2015, London, Internet, <https://www.thetimes.co.uk/article/gandhi-was-a-british-spy-says-indian-judge-0bscbkb32tv>

Petranović Branko, *Istorija Jugoslavije 1918 – 1978*, Nolit, Beograd, 1980.

Seibt Ferdinand, *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Academia, Praha, 1996.

Smith Anthony, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, London, 1986.

Stanković Đorđe, *Srbija i stvaranje Jugoslavije*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

Dusan Prorokovic

**THE DEATH OF YUGOSLAVISM AND THE FAILURE
OF YUGOSLAVIZATION: TWO UNFULFILLED
CONDITIONS FOR THE SURVIVAL OF YUGOSLAVIA**

Resume

The survival of one state, among other things, depends on two conditions: the statehood must be an expression of the long nationhood process; or the state must have strong Central institutions that will protect state interests. Those state institutions must have undoubted support of the citizens of one country and support of the intellectual and political elite. In this context, the unfortunate fate of the Yugoslav state is analysed in this work by studying the nationhood processes of the Yugoslav nations and the Yugoslav statehood process. The work consists of four parts. After introductory, the second part examines why the Yugoslav nation was never created and why Yugoslav nationalism was never existed. The third part is devoted to the process of institutionalized yugoslavization of political life and to one attempt of the communistic political elite to save such a state. The conclusion that Yugoslavia could not be preserved as a state without Yugoslavism and after the failure of Yugoslavization is explained in the fourth part of the work.

Keywords: Yugoslavia, Yugoslavism, Yugoslavization, nationhood, statehood.

---

* Овај рад је примљен 2. априла 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. априла 2019. године.